

УДК 338.439.4:637.5

Солтис М.В., к.е.н., асистент ©*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького*

АНАЛІЗ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА ТА МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто стан та тенденції розвитку ринку молокопродуктів в Україні та особливості функціонування підприємств галузі. Узагальнено можливі шляхи підвищення конкурентоспроможності національних товаровиробників.

Ключові слова: виробництво молока, молочна галузь, ринок, молочні продукти.

Постановка проблеми. Молочна галузь займає вагоме місце в структурі харчової промисловості України, є провідною ланкою у вирішенні продовольчої проблеми країни. Адже, молоко, як один з головних базових продуктів харчування (характерна особливість якого - легка засвоюваність організмом) є важливою складовою здорового раціону.

На сучасному етапі функціонування підприємств молокопродуктового підкомплексу, поставлені високі вимоги щодо безпечності, ефективності та прибутковості виробництва молока і молокопродуктів належної якості, що вимагає від переробних підприємств постійного удосконалення матеріальної бази, своєчасної заміни та модернізації морально застарілого та фізично спрацьованого обладнання, впровадження нових технологій, інтеграції виробничих процесів, підвищення рівня кваліфікації працівників тощо,

Метою написання статті є визначення стану та основних тенденцій розвитку ринку молока та молокопродуктів в Україні, виокремлення можливих шляхів підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень. Значна увага дослідженню проблемних питань та пошуку шляхів їх вирішення щодо формування та розвитку ринку молока і молочної продукції приділялась у працях вітчизняних науковців та практиків: П.С. Березівського, В.М. Бондаренка, О.В. Лакішика, В.Я. Месель-Веселяка, Т.Л. Мостенської, М.Г. Павленка, П.Т. Саблука, О.В. Шкільова, О.М. Шпичака та ін.

Ринок молока та молокопродуктів країни характеризується значним скороченням поголів'я корів в господарствах всіх категорій, зменшенням обсягів виробництва молока, зростанням цін на продукцію, зменшенням рівня платоспроможного попиту та, відповідно, кількості споживання молокопродуктів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження основних тенденцій розвитку вітчизняного ринку молока і молочних продуктів базується на оперативних даних Держкомстату України, оброблених Спілкою молочних підприємств України [3, с. 15].

Аналіз статистичних даних (табл. 1) дає підстави стверджувати, що поголів'я корів у 2010 році в сільськогосподарських підприємствах, порівняно з 1992 роком, зменшилось на 5567 тис. гол., в порівнянні з 2002 роком - на 1227 тис. гол., або в 9,9 та 3,0 рази відповідно. В господарствах населення за період 1992-2002 рр. поголів'я корів зросло на 920 тис. гол. або на 42,1 %. У 2010 році, порівняно з 2002 роком має місце значне скорочення поголів'я, а саме на 812 тис. гол. або на 26,1 %.

Обсяг виробництва молока у господарствах всіх категорій за період 2002-2010 рр. знизився на 896 тис. т (7,1 %), зокрема у сільськогосподарських підприємствах на 1579 тис. т (43,0%). У господарствах населення виробництво молока, за вказаний період, збільшилось на 683 тис. т (7,6 %), хоча з 2009 року має місце тенденція до скорочення обсягів виробництва молока в даній категорії господарств. У 2010 році питома вага виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами становить 17,8 %, господарствами населення - 82,2 %.

Таблиця 1

Ресурси, виробництво та обсяги продажу молока в Україні*

Показники	Роки					
	1992	2002	2007	2008	2009	2010
Поголів'я корів всього, тис. гол. на кінець року	8378	4958	3635	3347	3096	2919
в т. ч. с/г підприємства	6191	1851	866	764	679	624
господарства населення	2187	3107	2769	2583	2417	2295
Виробництво молока всього, тис. т	24508	12658	13714	13287	12262	11762
в т. ч. с/г підприємства	18634	3669	2582	2454	2178	2090
питома вага, %	76,0	29,0	18,8	18,5	17,8	17,8
господарства населення	5874	8989	11132	10833	10084	9672
питома вага, %	24,0	71,0	81,2	81,5	82,2	82,2
Продаж молока переробним підприємствам всіма категоріями господарств, всього тис. т	18046	3335	5689	607	6029	5397
в т. ч. с/г підприємства	17861	1776	1797	1831	1670	1719
питома вага, %	99,0	53,3	31,6	32,7	27,7	31,9
господарства населення	185	1559	3892	3776	4359	3678
питома вага, %	1,0	46,7	68,4	67,3	72,3	68,1
Питома вага продажу молока в загальних обсягах його виробництва, %	73,6	26,3	41,5	42,3	49,2	45,9
в т. ч. с/г підприємства	95,8	48,4	69,6	74,6	76,6	82,2
господарства населення	3,1	17,3	35,0	34,9	43,3	38,0

*Джерело: оперативні дані Держкомстату України, оброблені Спілкою молочних підприємств України.

Згідно даних таблиці 2, за період 2008-2009 рр. відмічена позитивна динаміка виробництва основних видів молочних продуктів. У 2010 році спостерігається тенденція до скорочення виробництва молокопродуктів, за винятком вершків, сирів жирних (включаючи бринзу) та молочних консервів. Одним із факторів негативного впливу на формування пропозиції на ринку молока та молочних продуктів є зниження платоспроможного попиту.

Рівень споживання молочних продуктів (в перерахунку на молоко) на душу населення в динаміці років помітно скорочується. Зокрема, у 2008 році рівень споживання молокопродуктів становив 61,8 %; у 2009 році - 59,2 %; у 2010 році - 54,2 % від раціональної норми споживання, як складає 380 кг/рік (табл. 3). Кількість споживання молока та молокопродуктів на душу населення суттєво знижується у зв'язку з скороченням платоспроможності населення та підвищенням цін реалізації продукції.

Таблиця 2

Виробництво основних молочних продуктів, тис. т*

Найменування	Роки					2010р. до 2006р.	
	2008	2009	2008	2009	2010	+;—	%, рази
Масло вершкове	1 14,4	117,9	102,3	100,0	84,6	-29,8	74,0
Спреди та суміші жирові	47,7	79,7	80,7	82,6	79,7	+32,0	в 1,7 рази
Молоко оброблене рідке	686,3	827,8	798,9	845,8	796,6	+110,3	в 1,2 рази
Вершки	23,1	20,6	13,5	14,2	18,2	-4,9	78,8
Продукти кисломолочні	462,6	494,0	519,4	532,0	528,7	+66,1	в 1,1 рази
Молоко і вершки сухі	105,3	112,7	105,8	124,7	94,5	-10,8	89,7
Сир жирний, включаючи бринзу	222,8	272,4	215,7	244,6	248,1	+25,3	в 1,1 рази
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний	70,5	82,9	92,4	92,7	92,1	+21,6	в 1,3 рази
Молочні консерви	99,9	104,4	96,7	112,7	114,8	+14,9	в 1,1 рази
Морозиво	111,5	120,8	119,4	130,0	124,0	+12,5	в 1,1 рази

* Джерело: оперативні дані Держкомстату України, оброблені Спілкою молочних підприємств України.

Важливим фактором при ціноутворенні на ринку готової молочної продукції є вплив посередників при закупівлі молока-сировини і реалізації готової продукції. При закупівлі молока посередницькими структурами закупівельна ціна його зростає на 15-20 %. Реалізація готової молочної продукції від переробного підприємства до роздрібною торгівлі також здійснюється через посередницькі структури (Торгові доми), які, як правило, рекомендовані торговельними організаціями, у яких продається відповідна продукція. При цьому залежно від асортименту торгового дому, відповідних доплат за вхідження молочної продукції до продажу у торговельній мережі, оптова ціна підприємства на молочну продукцію зростає на 25-60 %. Часто одна й та сама продукція проходить через два-три таких торгових доми і кожен з них збільшує

ціну такої продукції. Роздрібна торгівля, одержавши від торгового дому продукцію, реалізовує її споживачам зі своєю торговельною націнкою. Виробники молочної продукції не мають іншої альтернативи у реалізації своєї продукції. До роздрібно торгівлі на реалізацію надходить продукція тільки від оптових посередників [1, с. 64].

Таблиця 3

**Споживання молочних продуктів на душу населення
(в перерахунку на молоко), кг/рік***

Роки								Відхилення 2010/1992 рр., %
1992	1997	2002	2006	2007	2008	2009	2010	
373	244	199	226	226	235	225	206	55,2

* Джерело: оперативні дані Держкомстату України, оброблені Спілкою молочних підприємств України

З метою врегулювання питань ціноутворення на базові продукти харчування та уникнення зловживань з боку торговельних мереж, 3 квітня 2010 року був підписаний "Меморандум взаєморозуміння" між Кабінетом Міністрів України, виробниками та підприємствами торгівлі в основу якого лягла домовленість про збереження торговельної націнки на рівні 10 % на соціальне значимі види продукції, зокрема на молоко і кисломолочну продукцію з терміном реалізації до 5 днів та масло вершкове.

Важливим аспектом аналізу галузі є визначення її експортного потенціалу. За період 2006-2010 рр. (табл. 4) відмічена стала тенденція перевищення обсягів експортованих молокопродуктів над імпортованими: у 2006 році - у 9 разів (позитивне торгове сальдо - 509,7 млн. дол. США); у 2007 році - у 14,9 рази (604,3 млн. дол. США); у 2008 році - у 6 разів (324,5 млн. дол. США); у 2009 році - у 7,2 рази (571,5 млн. дол. США); у 2010 році - 6,5 рази (611,1 млн. дол. США).

Таблиця 4

Експорт та імпорт молокопродуктів, млн. дол. США*

Показник	Роки					2010р. до 2006р.	
	2006	2007	2008	2009	2010	+ "—	рази
Експорт							
в т. ч. в Російську Федерацію	538,0 303,1	647,8 415,8	388,7 138,3	663,2 254,3	722,3 368,6	+184,3 +65,5	1,3 1,2
Імпорт	28,3	43,5	64,2	91,7	111,2	+82,9	3,9

* Джерело: оперативні дані Держкомстату України, оброблені Спілкою молочних підприємств України.

Основним зовнішнім ринком збуту молокопродуктів вітчизняними підприємствами є ринок Російської Федерації. Зокрема, частка експорту молочної продукції до Росії у 2006 році склала 56,3 %, у 2007 році - 64,2 %.

В умовах інтеграції України до світового економічного співтовариства вітчизняний ринок молока та молочних продуктів може зазнати структурних

змін. У зв'язку з відкриттям кордонів, спрощенням митного режиму та обмеженням державної підтримки виробників (у відповідності з виконанням умов вступу до Світової організації торгівлі), при стимулюванні з боку Європейського Союзу експорту власної сільськогосподарської продукції шляхом впровадження дотацій у розмірі 20-80 % від вартості продукції, передбачається збільшення обсягів імпорту продукції до України.

Аналіз стану ринку молока та молочних продуктів України дає підстави стверджувати про складність умов функціонування підприємств молокопереробного підкомплексу. Основним чинником зниження рівня конкурентоспроможності підприємств як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку є якість молока-сировини, що прямо пов'язаний з якістю продукції молокопереробних підприємств,

У зв'язку зі скороченням поголів'я корів та, відповідно, зменшенням обсягів виробництва молока саме в сільськогосподарських підприємствах, виробничі потужності молокопереробних підприємств завантажені не в повній мірі, до того ж сировиною не завжди високої якості. Причиною цього є той факт, що партії молока для переробки формуються з різних за бактеріологічними показниками, чистотою та густиною джерел.

Аналіз різних точок зору як науковців, так і практиків, що присвячені питанням забезпечення молокопереробних підприємств сировиною високої якості, дає підстави визначити основні чинники зниження якості молока-сировини, серед них: порушення санітарно-гігієнічних умов виробництва молока, не дотримання вимог очищення, охолодження молока після доїння, неналежний первинний контроль якості молока, порушення умов транспортування. В результаті, надане для переробки молоко, не відповідає діючим нормам за мікробіологічними показниками, мають місце перевищення норм вмісту антибіотиків, пестицидів, рослинних замінників, фальсифікату молока водою тощо.

З метою наближення виробництва молочних продуктів в Україні до європейських стандартів, відбувається поступове переоснащення підприємств галузі шляхом реструктуризації і модернізації наявних виробничих фондів та впровадження нових технологій. "Як приклад, можна навести лідерів галузі: ЗАТ "Пирятинський сир завод", ВАТ "Шосткинський міськмолкомбінат", підприємства ДП "Мілкіленд-Україна", корпорації "Клуб сира", ВАТ "Золотоніський маслоробний комбінат", ДП Тадячсир". Підприємства відвідують виставки західних країн, переймають досвід сучасного, ефективного виробництва, власні кошти вкладають у розвиток свого виробництва, впровадження міжнародних систем "ISO, HACCP" [1, с. 62].

Серед основних чинників, що стримують розвиток вітчизняного ринку молока та молочної продукції, слід виділити: скорочення поголів'я корів, зниження обсягів виробництва молока, низька якість молока-сировини і, відповідно, молочної продукції, застарілі технології (наявне обладнання більшості ферм та молокопереробних підприємств потребують негайного оновлення та реконструкції), що, в свою чергу, призводить до зростання

собівартість продукції, невідповідність вітчизняних норм та вимог щодо якості молока і молочної продукції з європейськими. Зниження міри впливу зазначених факторів, можливе при умові об'єднання зусиль представників влади, науки та бізнесу у визначенні та реалізації стратегічних напрямків розвитку галузі.

Висновки. Відповідно до результатів аналізу ринку молока і молочних продуктів та умов функціонування переробних підприємств, є підстави наголошувати на доцільності розробки комплексу науково-обґрунтованих економічних та організаційних заходів щодо підвищення конкурентоспроможності та розвитку підприємств молокопереробного підкомплексу, зокрема;

- створення нових та реконструкції існуючих механізованих великотоварних господарств із застосуванням сучасних розробок у галузі молочного скотарства (зокрема, впровадження сучасних технологій утримання та годівлі тварин); формування стада плеїнної худоби молочного напрямку продуктивності; поліпшення та розвиток кормової бази на основі органічного землеробства;

- налагодження ефективної системи закупівлі молока-сировини у господарств населення шляхом створення пунктів заготівлі молока (оснащених холодильним та лабораторним обладнанням для проведення первинних аналізів якості молока), що перебуватимуть у власності молокопереробних підприємств;

- забезпечення взаємовигідних інтеграційних зв'язків "виробництво-переробка-збут" на основі комплексної державної програми розвитку молочної галузі;

- надання інформаційної підтримки з боку державних органів влади вітчизняним товаровиробникам щодо якості та безпечності молокопродуктів з метою адаптації підприємств галузі до європейських вимог з гігієни та якості;

Література

1. Бондаренко В.М. Розвиток ефективного виробництва молока та його промислової переробки в Україні / В.М. Бондаренко // Економіка АПК. - 2010. - №5.-С. 61-64.
2. Лакішик О.В. Стан і перспективи експорту молока та молокопродуктів / О.В. Лакішик // Економіка АПК. - 2010. - № 3. - С. 136-141.
3. Про молоко в Україні і світі...[Розмова з директором Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки" академіком П.Т. Саблуком] / Т. Антоненко // Молочна промисловість. - 2009. - № 1. - С. 11-21.
4. Шубравська О.В., Сокольська Т.В. Розвиток ринку молока і молочної продукції: світові тенденції і вітчизняні перспективи / О.В. Шубравська, Т.В. Сокольська // Економіка і прогнозування. - 2010. - № 2. - С. 80-93.
5. Якубчук О., Мельник С., Звон А., Дейнеко Е. НАССР - эффективная превентивная система гарантии безопасности продуктов питания / О. Якубчук, С. Мельник, А. Звон, Е. Дейнеко // Мясной бизнес. - 2008. - № 7. - С. 68-69.

Summary
Soltys M.V.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskij*

**ANALYSIS OF PRODUCTION OF MILK AND DAIRY PRODUCTS
IN UKRAINE**

In the article considering the stance and tendencies of development of dairy market in Ukraine and species of functioning enterprises in this fields.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2011 р.